

Fonden for Træer og Miljø

Fonden for Træer og Miljø
Bentzonsvej 52 · Postboks 92 · 2000 Frederiksberg

2005

*Det gamle træ-tårn
i Zoologisk Have
i København fyldte
100 år den 31. maj 2005.
Foto: Lene Spies*

Tekst til forsidens billede:
*Rundvisning i Frederiksberg Have efter
repræsentantskabsmødet ved Poul Holm.
Foto: Lene Spies*

Udgivet af Fonden for Træer og Miljø

Reg. nr. i Fondsregistret: 000233

Disposition/layout: Henni Steffensen

Grafisk opsætning: Lene Spies, Snabel A

Tryk: Centraltrykkeriet Vordingborg A/S

ISSN 0900-9965

Indholdsfortegnelse

Repræsentantskabsmødet den 20. maj 2005 i Zoologisk Have i København med årsberetningen ved formand for repræsentantskabet, dr.polit. Erik Hoffmeyer, tidl. nationalbankdirektør	4
Frederiksberg Have, en perle i storbyen, som alle burde kende og nyde. En underholdende beskrivelse af Poul Holm	12
Ledreborg Allé, en artikel i tekst og billeder af landskabsarkitekt Lone van Deurs om alléens historie, planer om genplantningen samt gennemførelsen	22
Når landskabets vilde – og knap så vilde – æbletræer mødes. Et genetisk og morfologisk kig på de danske æbler af Anders Søndergaard Larsen, Erik Dahl Kjær og Conny B. Asmussen, KVL – det levende universitet	26
Ny i repræsentantskabet	35
En fortegnelse over udvalgte begivenheder, Fonden har medvirket ved og deltaget i fra Fondens stiftelse i 1974 til 2005	36
Beskrivelse af Fondens Støttekreds	38
Fonden for Træer og Miljøes organisation Personer og organisationer, der står bag Fonden	39

Repræsentantskabsmøde 2005

den 20. maj 2005 i Zoologisk Have i København

- Dagsorden:**
1. Velkomst
 2. Valg af dirigent
 3. Formandens beretning
 4. Spørgsmål til beretningen
 5. Regnskab
 6. Spørgsmål til regnskabet
 7. Valg til repræsentantskabet
 8. Valg til forretningsudvalget
 9. Eventuelt

Repræsentantskabets formand, dr.polit. Erik Hoffmeyer bød velkommen til de ca. 60 deltagere. Orlogskaptajn, cand.jur. Poul Holm blev valgt som dirigent.

Det blev konstateret, at repræsentantskabet var lovligt indkaldt, og at man var beslutningsdygtige.

Tilstede var:

Fra Dansk Dendrologisk Forening: Erik Hoffmeyer, AndersKorsgaard, Erik Dahl Kjær og Jette Dahl Møller

Fra Danmarks Naturfredningsforening: Poul Holm

Fra Dansk Planteskoleejerforening: Torben Leisgaard Jensen

Fra Dansk Skovforening og Skovhistorisk Selskab: Peter de Neergaard

Fra Danske Anlægsgartnermestre: Leif Rasmussen

Fra Danske Landskabsarkitekter: Lone van Deurs

Fra Det Danske Haveselskab: Jørn Bendtz Hansen

Fra Det Danske Rosenselskab: Hanna Askholm

Af enkeltmedlemmer: Tove Christensen Asby, Jørgen Holm,

Niels Riegels, Ib Thyregod og Peter Wagner

Afbud modtaget fra:

Fra Dansk Dendrologisk Forening: Niels Juhl Bundgaard Jensen og Jerry W. Leverenz

Fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole: Hans Roulund

Fra Hedeselskabet: Christian Als

Fra Kommunale Park- og Naturforvaltere: Peter Møller

Fra Slots- og Ejendomsstyrelsen: Niels Møllergaard

Formanden for repræsentantskabet dr.polit. Erik Hoffmeyer.

Formandens beretning 2005

Velkommen. De har jo nok opdaget, at vi i år har valgt at bryde lidt med traditionerne.

Fondens repræsentantskabsmøde er i år et ét-dags arrangement. Vi er glade for det store fremmøde og ser dette som en prøve på, hvordan vi i fremtiden kan afvikle årsmødet. Jeg tror umiddelbart, det vil være en god ide at veksle lidt mellem to-dags og én-dags arrangement, men det vil jeg overlade til en diskussion i forretningsudvalget.

Jeg håber, vi får et godt møde, og at alle vil deltage i det program, der er lavet for eftermiddagen.

Det seneste beretningsår har været særdeles aktivt for Fonden, specielt med hensyn til Den Danske Træsamlings i Gerlevparken, som jeg skal komme tilbage til.

En forudsætning for at vore aktiviteter i årets løb har kunnet gennemføres er den støtte vi med stor taknemmelighed har modtaget fra andre fonde og legater. Også en tak til medlemmerne af støttekredsen, der trofast støtter os med det årlige bidrag.

Den 16. april er udråbt til "træets dag". Som tidligere år marke-

rede Fonden dette i Danmarks Radios landsdækkende udsendelse ved min orientering om Fonden samt opfordring til økonomisk støtte til vort arbejde, ligesom Fondens logo og gironummer vist på DR TV. Vi oplever hvert år, at budskabet når ud, idet vi modtager tilbagemeldinger med indbetalinger og ansøgninger om støtte til projekter.

At Fonden er landsdækkende i sit arbejde understreges også ved tre af årets projekter, som er udvalgt blandt de ca. 50 ansøgninger vi har modtaget i løbet af beretningsåret.

Grundejerforeningen Eberts Villaby

Fra Grundejerforeningen Eberts Villaby på Amager, som vi tidlige re har støttet, modtog vi ansøgning om støtte, da de nu ønskede at genoptage udplantning af træer på grundejerforeningens veje.

Eberts Villaby blev grundlagt af grosserer Herman Ebert for godt 100 år siden, som, hvad man med moderne sprog vil kalde, et "discount patricier-kvarter". Store statelige huse i 2 fulde etager blev opført på små grunde og vejene anlagt som alléer omkring en central plads med springvand.

Ved 100 års dagen blev begivenheden omtalt i landspressen. Her fremhævede man kvarterets kulturhistoriske betydning. Grundejerforeningen gør et stort arbejde for at bevare og retablere villabyens æstetiske kvaliteter. I 2003 blev vejene i villabyen totalt renoverede, hvilket har kostet hver husejer ca. 50.000 kr.

I 1998 støttede Fonden udplantningen med 20 kugle-akacier (*Robinia pseudoacacia* "Bessoniana" til Dyvekes Allé og 20 lindetræer (*Tilia cordata* "Greenspire") til Skipper Clements Allé.

Fonden havde modtaget en gave, som kunne anvendes til et kulturhistorisk projekt, og forretningsudvalget besluttede at støtte det nye tiltag med udplantning med 3 kugle-akacier og 28 lindetræer.

Ejerlauget Manstrup Gadekær

Manstrup Gadekær er et ejerlaug i landsbyen Manstrup ved Fjerritslev i Nordjylland. Man har her for 3 år siden selv finansieret etablering af gadekær, legeplads, boldbane og ved frivillig hjælp bygget et åbent hus med køkken og toilet.

Lokale landmænd har skænket ejerlauget jorden, og Fjerritslev Kommune var behjælpelig med at grave ud og dræne et lavt

liggende område. Der blev lavet en lille sø, sået græs og plantet nogle læbælter. Ejerlauget søgte Fonden om faglig rådgivning og økonomisk støtte til yderligere planter for at skabe læ og liv både for mennesker og dyr.

Tove Asby besøgte området og udarbejdede forslag til supplerende beplantning, som siden blev gennemført med støtte fra Fonden.

Allé-beplantning gennem landsbyen Fredsted ved Haderslev

I 1990 ønskede borgerne i landsbyen Fredsted ved Haderslev at plante en allé gennem deres by. Fonden støttede projektet med 76 rødtjørne "Paul Scarlet". Trods omhyggelig pleje var der kommet sygdom i træerne, og 37 af træerne var syge eller gået helt ud på grund af ildsot i 2004.

Antallet af syge træer voksede støt de sidste 2 år, og man ønskede at skifte dem ud med en anden art.

Tove Asby kunne efter besigtigelse af alléen i samarbejde borgergruppen anbefale forretningsudvalget, at man støttede genplantningen af alléen og at man valgte at plante en lindeallé (*Tilia cordata* 'Greenspire'). Flere af de lokale grundejere måtte acceptere at forvoksede juletræsplantager på arealer op til alléen skulle fældes før alléplantningen kunne realiseres.

Ved salget af Gartnerboligen ved Gerlevparken i 2003 var hele nettoprovenuet at betragte som bunden kapital. Fonden søgte Civilstyrelsen om frigivelse af 100.000 kr. af kapitalen som en reserve til genetablering af beplantninger, idet erfaringerne fra de store alléer viste, at man ikke 100% kunne gå ud fra, at alle træer i ofte meget åbne og vindblæste områder ville gro, eller som tilfældet med alléen i Fredsted, der måtte fældes på grund af sygdom. Tildeling af træer til en allé er en gave til fremtiden, og det er en trist oplevelse efter 10-15 år at konstatere, at fældning af alle træer er eneste løsning.

Alléen ved Saxfjed Gods på Lolland måtte efter blot få år lide samme skæbne. Ved en besigtigelse sammen med havearkitekt Jørgen Holm besluttede Tove Asby at hele alléen skulle plantes om. Træernes kvalitet var for dårlig. Ejeren var indstillet på at forsøge endnu engang og i december måned blev plantet en ny allé bestående af 102 *Quercus robur* - almindelig eg.

Repræsentanter fra forretningsudvalget besøger, når de alligevel færdes rundt i Danmark, mange af de steder, hvor Fonden for Træer og Miljø har doneret træer. Vi ønsker at følge udviklingen af de projekter, som Fonden har lagt navn til og for at vise for modtagerne af planter, at vedligeholdelse er af største vigtighed for træernes trivsel. Vi giver gode råd til vedligeholdelse, til beskæring og ikke mindst vanding.

Det er ved disse besøg at vi har mulighed for at følge om vores donation "holdes ved lige". Fonden for Træer og Miljø slipper ikke et projekt blot fordi træerne er plantet. Vi er meget taknemmelig for vink om en allés dårlige trivsel – som fra f.eks. Jørgen Holm om alléen ved Saxfjed.

Der har også været et par henvendelser om rådgivning i forbindelse med bevaring af gamle træer. I begge tilfælde – det ene i Hillerød og det andet i Virum – har vi opfordret den lokale repræsentant fra Danmarks Naturfredningsforening til at rejse "enkeltræs fredning". Endnu kender vi ikke resultatet af de to sager.

Gerlevparken

Som bekendt består Gerlevparken af Den Danske Træsamling og de to store rosensamlinger. I begge rosensamlinger er der i løbet af 2004, som tidligere år plantet nye roser.

I Poulsens Roser er der plantet de nye sorter som firmaet senest har introduceret, det blev til 25 nye sorter. I Valdemar Petersens samling af historiske roser er der blevet suppleret med sorter især inden for de remonterende roser. Efterplantningen i den historiske samling vil fortsætte de kommende år efterhånden som vi finder leverandører af de sorter, som mangler.

Jeg har tidligere nævnt at Den Danske Træsamling er begyndt at se ud som en Træsamling. Derfor er der nu ved at blive opsat skilte på træer og buske i træsamlingen. Skilte som fortæller navnet på træet, hvor det kommer fra og hvornår det er plantet.

Registreringen er foretaget af Mogens Fønnesbech efter de principper som Arboretets og Landbohøjskolens database er opbygget.

Men ikke nok med at de enkelte arter nu bliver forsynet med navneskilt. Vi har sat et andet formidlingsarbejde i gang. Vi har været så heldige at en af Fondens venner Helge Qvistorff er i gang

Efter repræsentantskabsmødet førte Peter Haase os gennem Zoologisk Have, hvor han fortalte om de spændende nye forhold for elefanterne. Det nye elefant-anlæg placeres på grænsen mellem Frederiksberg Have og Zoologisk Have.

med at lave en beskrivelse af de enkelte træer og de skovtyper de repræsenterer. Materialet bliver bygget op på en sådan måde, at det kan benyttes til både en folder om Den Danske Træsamling, til oplysende skilte på forskellige lokaliteter i Træsamlingen og endelig også til oplysende "vinduer" på Fondens kommende hjemmeside.

Vi er taknemmelige for at Helge Qvistorff trods stor travlhed har påtaget sig denne vigtige formidlingsopgave, således at Træsamlingens hemmeligheder kan fortælles og gøres interessant for publikum. Allerede i dag får de besøgende, der ønsker rundvisning fortalt mange af de historier, der gemmer sig i Træsamlingen samtidig med, at der bliver fortalt om roserne.

Det er vores håb at informationsmaterialet om Træsamlingen vi medfører at besøgene i Gerlevparken vil øges, og at man vil besøge stedet hele året rundt.

Seernes Have

DR2 begyndte her i maj måned udsendelsesrækken "Seernes Have". Det bliver et fast program, der vises søndag aften. Fonden har kontakt med studievært og producent om udsendelse fra Gerlevparken, og professor Erik Dahl Kjær arbejder på et indlæg om Gerlevparken, der vil blive vist på programmets hjemmeside.

Materiale til Fondens egen hjemmeside bliver samlet for tiden. Her vil samlingerne i Gerlevparken blive rigt repræsenteret. På længere sigt arbejder vi med at få fremstillet materiale, der på en interessant måde kan bibringe børn og unge korrekte informationer om danske træer og buske. Det tænkes udført så det kan bruges som undervisningsmateriale

Vedligeholdelsen af Gerlevparken er nu gennem mange år forestået af anlægsgartner Knud Riise Bundgaard til vores fulde tilfredshed, men Riise Bundgaard har nu overdraget sit firma til sin mangeårige førstemand Jens Kramer Christensen, og vi glæder os til samarbejdet. Det er en stor trykthed at vide, at vedligeholdelsen er i gode hænder. Riise Bundgaard har meddelt at han fortsat vil følge arbejdet.

Uden det gode naboskab med Jens og Willy Jørgensen ville mange opgaver i Gerlevparken være meget vanskelige. Blandt andet har Willy Jørgensen formidlet, at vi endnu engang har Dexterkøer i Den gamle Park og heste på sletten i Gerlevparken. Willy Jørgensens næsten daglige besøg i parken har også været med til at meget hæværk har kunnet undgås

Til slut vil jeg rette en tak til forretningsudvalget for indsatsen i det forgangne år. Især en tak til Tove Asby, der gør en stor indsats med sine besøg rundt i landet. En tak til Henni Steffensen i sekretariatet og til Lene Spies for hjælpen ved fremstilling af årsskriftet.

Der var ingen spørgsmål til beretningen, og Poul Holm tog ordet for aflægges af regnskabet.

Regnskabet

Regnskabet er inden mødet udsendt til samtlige repræsentantskabsmedlemmer. Poul Holm foretog en kort gennemgang af regnskabet og redegjorde for den økonomiske situation.

Der var ingen spørgsmål til regnskabet.

Valg til repræsentantskabet

Repræsentantskabets medlemmer vælges for en 4 års periode med mulighed for genvalg.

På valg var: Fra Danske Dendrologisk Forening: Niels Juhl Bundgaard og Jette Dahl Møller. Fra Danske Landskabsarkitekter: Lone van Deurs. Fra Dansk Skovforening: Peter de Neergaard. Fra Det Danske Rosenselskab: Hanna Askholm. Af enkeltmedlemmer: Ib Thyregod. Alle modtog genvalg.

Slots- og ejendomsstyrelsen har valgt Niels Møllergaard som ny repræsentant, idet Jens Hendeliowitz har fratrukket sin stilling. Niels Møllergaard følger den hidtidige valgperiode, og er på valg med mulighed for genvalg i 2006.

Valg til forretningsudvalget

Forretningsudvalgets medlemmer er valgt for et år ad gangen, og alle medlemmer modtog genvalg.

Forretningsudvalgets formand Tove Asby tog herefter ordet: Tak for valget. Jeg tror, jeg på hele forretningsudvalgets vegne vil sige tak for tilliden, - og at vi glæder os til endnu et godt arbejdsår. Samtidig vil jeg gerne takke hvert enkelt medlem i forretningsudvalget for et godt og engageret stykke arbejde.

Også en stor tak til Erik Hoffmeyer for din store bevågenhed for vores arbejde, din tilstedeværelse ved hvert eneste forretningsudvalgsmøde er dejligt og trygt, og dine bidrag til at udstikke kursen er jeg meget glad for.

Arbejdet i forretningsudvalget er allerede godt i gang og det er vores mål, at hjemmesiden skal op at køre inden årets udgang. Foreninger som vor kan i dag vist kun hente yngre medlemmer, hvis vi gør rigtig meget ud af netop denne side af vore information.

Specielt for dagen i dag vil jeg takke Poul Holm - ansvaret for eftermiddagen er vi fælles om, men det er dig, der har arrangeret det hele med Zoo og Frederiksberg Have. Tak for dit arbejde.

Eventuelt

Der var ikke indkommet forslag til punktet og dirigenten konstaterede, at dagsordenen herefter var udtømt og takkede for god ro og orden.

Frederiksberg Have

Af Poul Holm

I forbindelse med årsmødet den 20. maj havde deltagerne lejlighed til at komme med rundt i Frederiksberg Have for at se og høre om denne perle i storbyen.

Haven er vel et af de mest yndede steder inde i selve storbyen og den besøges hvert år af 2-3 millioner glade natur- og sol-elskende gæster.

Således danner haven baggrund for mange små og store arrangementer og på sommerdage kan man se ganske mange store og mindre selskaber, der fester eller blot spiser sammen rundt omkring på plænerne.

Sammen med de øvrige kongelige haver - og måske i særlig grad - er denne have et godt billede på udviklingen i dansk park/havekultur.

Frederiksberg Have ligger på de jorder, som Christian den IV samlede omkring sin Ladegård. Der lå en mindre landsby - kaldet Solbjerg for foden af et sted man kaldte Solbjergvej og op imod "Bjerget" - senere "Frederiksbjerg" og Valby Bakke.

Haven, der rummer megen spændende historie - såvel botanisk som i kraft af de mennesker, hvis skæbner i nogen grad er forbundet med haven, må betragtes som en kulturperle i storbyen. Der er skrevet megen litteratur, såvel fagligt som prosa om haven, så det følgende bliver derfor kun en summarisk gennemgang af historien med enkelte af de "myter"/konkrete historier, der knytter sig til haven.

Anlæggelsen af haven tog sin begyndelse i den sidste halvdel af 1690-erne.

Kronprins Frederik, den senere Frederik IV (1671-1699-1730), fik af sin far,

Chr. V. (1646-1670-1699), foræret en lille lystgård som lå lidt længere vest på end den nuværende Frederiksberg Runddel. Kronprinsen havde været på nogle "dannelsesture" i Italien, hvor han havde forelsket sig i den italienske have og byggestil. (læs evt. "Lystrejsen" af Peter Fogtdal).

Hjemkommet til sin lystgård påbegyndte kronprinsen anlægget af "slotshaven" i den strenge "barok-stil" med snorlige alléer og

Ekskursionsdeltagerne under kandelaber-lindene ved Frederiksberg Slot.

klippede træer. I området syd for gården havde kronprinsen allerede sin lille have (nu Haveselskabets Have) med mange eksotiske dyr - altså en forløber for den senere zoologiske have. Gården nedbrændte i 1753 nytårsaften og i øvrigt indebrændte der bl.a. et par kameler.

Selv om kronprinsen rådede over sin lystgård påbegyndte han allerede i 1696 opførelsen af sin italiensk inspirerede "villa" på toppen af Frederiksberg Bakke og i nær tilknytning til den allerede under anlæggelse værende barokhave.

I 1699 overtager kronprinsen tronen som Frederik IV og beslutte meget hurtigt at udvide/ombygge sin "italienske villa" på bakketoppen til et egentligt slot.

Gården - kaldet "Prinsens Gård" - blev, kan man sige, fundamentet for Frederiksberg Have og Søndermarken som ligger syd for Roskildevejen overfor Haven og den gang i nær tilknytning til Haven. Gennemførelsen af Roskildevej, som ødelagde denne sammenhæng imellem parkerne, skete først i 1775.

Det er min opfattelse, at mange lokale borgere gerne ser

Roskildevejen ført neden under bakken så parkerne igen kan være sammenhængende. Selv mener jeg, at det kunne være aktuelt at bruge teknikerne og maskinerne fra de forskellige broprojekter til at gennemføre en sådan positiv og fornuftig genskabelse af denne sammenhæng til gavn for haverne og også – og ikke mindst – for Zoologisk Have. Men det kræver politisk mod og handlekraft.

Frederiksberg Slot, der i sin første udgave var færdig i 1704, dog kun i to etager og uden de store sidefløje, blev hurtigt for lille for kongen, og igennem de første 10 år af slottets liv blev det udvidet til næsten det udseende som det har i dag. I sin første udgave indgik der et barokanlæg neden for slottet – med bl.a. kaskader ned imod haven. Vandet hertil skulle hentes fra bl.a. de kilder der findes under Søndermarken.

Vandet blev via nogle sindrige systemer pumpet op over slottet igennem nogle store tanke ovenover porten. Det hele var en mislykket konstruktion og allerede i 1720'erne lukkede man dette.

Ansvar for såvel slottet som havens udformning blev lagt i hænderne på den svenske arkitekt Nicodemus Tessin d.y.

Selv om denne artikel ikke netop skal handle om Frederiksberg Slot, finder jeg alligevel grund til – ikke mindst i tidens “Da Vinci-feber” – at nævne, at der øverst i slottet, lige under flagbastionen stadig findes en “sub-rosa-sal”, hvor landets øverste kunne tale “under rosen” – det vil sige fortroligt og uden nogen form for tilhørere. Altså den højeste nationale og militære sikkerhed.

Tilbage til haven og den fine indgang fra Frederiksberg Runddel.

Fra Frederiksberg Allé – som den gang blev kaldt den “Den nye Kongevej” – kørte de kongelige op til deres slot på bakken (indgangen var dengang fra havesiden). At alléen var forbeholdt de kongelige blev understreget af, at der var en stor og aflåst gitterport såvel i den ende der vender ind imod byen – ca. ved Sct. Thomas Plads – og oppe ved runddelen. Disse to porte eksisterer stadig, den ene ved indgangen til Søndermarken fra Pile Allé og den anden står nu ved indgangen til Fredensborg Slot. Runddelen, som oprindeligt var en “ringrenderplads”, dannede afslutningen af kongevejen og overgangen til parken. I 1753 blev indgangen forsynet med den nuværende flotte port. Det er ikke en trykfejl, at jeg skriver “ringrenderplads”. Sådan kaldte man det den gang.

Det flotte indgangsparti skyldes arkitekt Laurids de Thurah om end efter hofarkitekt Eigveds ordre. Det flotte gitter blev ovenpå de 4 af de 8 piller forsynet med svejfede sandstensvaser udført af billedhuggeren Hännels.

Efter at Prinsens gård nedbrændte i 1753 lod kongen den sydlige fløj, der havde funge ret som orange ri genopbygge og renovere i sin nuværende stil. Det er den fløj, der nu rummer den kendte restauration (Roy Hurtigkarl) og som tidligere rummede dels hovedsædet for Danmarks Naturfredningsforening og senere Morskabsmuseet. Begge disse institutioner er nu flyttet til andre lokaler. Laurids de Thurah opførte samtidigt den nordlige fløj som pendant. Denne fløj har i årenes løb rummet en række tjenesteboliger for Slots og Ejendomsstyrelsen ansatte. Der er fortsat en enkelt privat bolig og den østlige del er omskabt til en ny café.

I 1793 besluttede kongen, eller vel rettere “kronprinsregenten”, nemlig kronprins Frederik den senere Frederik den 6. (1768-1808-1839), at haven i lighed med den bølge der gik igennem hele Europa, skulle omlægges til en romantisk have i engelsk stil. Til dette arbejde udpegede han gartneren ved Botanisk Have – Peter Petersen – der allerede havde skabt en plan for haven.

Idéen med den romantiske have, som gartner Petersen fulgte, var og er at de besøgende fra de skyggefulde og mere lukkede gange pludselig står overfor et vue – et smukt kig op igennem haven. Denne oplevelse får man flere steder i haven. Samtidigt blev haven forsynet med forskellige oplevelses-elementer, som jeg kort skal beskrive. Beplantningen i haven skulle i al væsentlighed være danske planter og træer og til brug herfor indforskrev kongen fra den botaniske have ca. 12.000 træer.

Kanalerne/vandet, som jo udgør et væsentligt element i en “romantisk have” blev gravet af 25 hollandske digegravere, som kongen/kronprinsregenten lod indkalde.

De er alle kunstige og af det opgravede materiale blev der skabt 4 øer (Storøen, Kineserøen, Kildeøen og Andebakkeøen), som blev forbundet med en række kunstfærdigt udformede broer.

I modsætning til hovedstadens andre vandflader – som alle er “forbundne kar” – var kanalerne i haven helt uden forbindelser med andre vådområder, hvorfor der var behov for en kunstig friskning af vandet.

Det nyrestaurerede vandfald på Kildeøen.

For at afhjælpe dette blev der på Kildeøen bygget et kunstigt vandfald i 12-14 alens højde. Hertil hentede man bl.a. sten og marmorblokke fra pladsen omkring Frederiks-kirken (Marmorkirken), som jo henlå som byggeplads i et halvt århundrede. Der blev skabt et klippelandskab og vandet til vandfaldet blev trukket op gennem et sindrigt maskineri. Ved havens 200 års jubilæum i 2004 (den romantiske have) donerede Frederiksberg Fonden penge til at genetablere dette vandfald, som nu igen kan ses og beundres. Heldigvis viste det sig ved udgravningen, at store dele af det oprindelige klippeparti fortsat eksisterede under den afgravede jord. Nu drives vandfaldet elektrisk.

Over for dette vandfald, på "fastlandet" blev der i bakken udgravet en "kildegrotte" hvortil vandet hentedes fra kilder i den brune dyrehave, der lå oppe på bakken.

I en menneskealder stod Kildemutter her og udleverede friskt vand til havens gæster.

Da vandet jo tilhørte det offentlige kunne hun ikke tillade sig at tage penge for denne service, men i stedet gjorde hun det, at hun

medbragte hjemmebagte småkager, som hun så kunne sælge sammen med det friske kildevand. I dag løber kilden stadig, om end nu "kun" med kommunalt postevand.

Oven for Kildegrotten opførtes et lille tempel "Apistemplet", som var tænkt som en form for lysthus, hvor de kongelige, under deres færden rundt i haven, kunne vederkvæge sig med te eller lignende. Det var N.A. Abildgaard (1743-1809), der tegnede Apistemplet. Nok var Abildgaard mest kendt som maler, men han var samtidig arkitekt. Abildgaard var i denne sammenhæng inspireret af de græske templer og lavede derfor dette meget lille tempel med 10 foranstående meget dominerende søjler. Søjlerne er af marmor og de 8 er hentet fra Moltkes Palæ på Amalienborg.

Chr. VII ønskede, da han flyttede sin residens til Amalienborg, mere plads til sin hofstab, hvorfor han lod indsætte en etageadskillelse i palæets forhal. Herved blev søjlerne til overs og Abildgaard kunne derfor hente de 8 her. De sidste 2 søjler hentede han på den før omtalte byggeplads ved Marmorkirken. Tempels frontispice er dekoreret med en okse og rundt i frisen ses en række skeletterede oksehoveder. Apistemplet stod færdigt i 2004, og det er dette år, der var baggrund for fejring af den romantiske haves 200 års jubilæum. Apistemplet fungerede i en årrække som indgang til Zoologisk Have.

Abildgaard satte også andet steds sit præg i haven, idet han i samarbejde med arkitekten Peter Meyen opførte Schweitzerhuset, som ligeledes skulle tjene som et slags refugium for de kongelige. Nu om dage er det tjenestebolig for slotsgartneren.

Syd for Schweitzerhuset ses en græsbeklædt høj, som rummer en af de mærkeligste historier i haven. Den kaldes "De elskendes Høj", idet der her har udspundet sig en parallel historie til dobbeltmordene på Tåsinge, Elvira Madigan, og ved Vestervig Kirke, Liden Kirsten og Buris.

De to unge i Frederiksberg Have var en niece til den kendte værtshusholder Lars Mathi's og en ukendt sømand. Den unge pige var i huset hos sin onkel som netop var blevet enkemand, og det var velkendt, at samme Lars Mathi's var meget glad for unge piger. Den unge pige fik frihed til hver eftermiddag at gå en tur i haven, hvor hun mødte den unge sømand. Da sømanden skulle sejle på langfart fik niesen lov til at være ude lidt længere for at tage

afsked. De unge kom ikke tilbage og næste morgen fandt man dem liggende skudt i en grotte tæt ved Schweizerhuset. Da kongen fik nys om dette drama beordrede han grotten tildækket, derfor den høj, som nu kaldes De elskendes Høj.

Der er skrevet en lille bog om dette drama, en bog som jeg har været ejer af, men som jeg - efter udlån - desværre ikke har fået tilbage

Går vi ned ad bakken passerer vi den gule "Fasangård", som oprindeligt var opført som et fasaneri for de kongelige jagtmarker. Gården blev dømt til nedrivning i 1785, men kronprinsregentens departementschef, P.K. Jessen, bad om ikke han kunne få den som tjenestebolig, og så blev den stående.

I 1842 bad Ochlenschläger kongen om ikke han om sommeren måtte bo på Fasangården, hvilket han fik lov til, og den tjente ham således som sommerbolig resten af hans liv.

Når digteren Ochlenschläger, om nogen, er knyttet til Frederiksberg have - og anses for havens digter - skyldes det, at hans far var tilknyttet Frederiksberg Slot som slotsforvalter. Digteren selv har således haft sin barndom på slottet, hvor familien boede i en tjenestebolig ved siden af slotskirken i den østlige fløj.

Videre ned igennem haven kan man følge kanalerne, hvor man kan betragte de nye bolværker, som indenfor det sidste 10-år er blevet fornyet med noget meget fint træ fra Afrika - det er "jerntræ", som i sandhed lever op til navnet, idet det, hvis man smider det i vandet, simpelthen falder til bunds.

Midt i haven stod der i Barokhaven et lysthus, netop der hvor de to hovedakser mødtes. Huset måtte på grund af forfald nedrives og passede i øvrigt ikke ind i den romantiske have, hvor der, forskudt fra det centrale punkt, og på en lille ø, blev placeret et "Kinesisk Lysthus", tegnet af arkitekt Kirkerup (1749-1810).

Arkitekten havde aldrig besøgt Kina, og det voldte ham mange kvaler at nå frem til et acceptabelt lysthus, som ligeledes skulle tjene de kongelige som et fristed midt i Haven.

Huset er, selv om det er en meget dårlig metafor på kinesisk stil, interessant ved sin særlige konstruktion med en stor og grim betonmur, hvor op ad der er placeret et halvt hus i tillempet kinesisk stil. Bemærk blot at de røde søjler er kanelerede, medens man i Kina bruger de blanke glatte søjler. Også dragerne på tagets

På vej til den kinesiske ø og tepavillon.

hjørner er forkerte i forhold til den kinesiske stil. Interessant er det der imod, at det venstre værelse, som fungerede som et "chambre séparé" for de kongelige, er forsynet med et særligt vindue, hvori der er indsat en måne, som ved hjælp af en skydelem kan ændres fra tiltagende måne, fuldmåne og aftagende måne, alt afhængig af hvor romantiske en situation der var ønsket.

Går man videre ned imod den nordlige del haven, kan man fortsat se nogle af de gamle lindetræer - nu mere end 300 år gamle. Træerne er, ligesom lindetræerne oppe ved slottet, stynede og oprindeligt formskårne. Dette skyldes dels den barokke stil og nu også det forhold, at de bedre kan modstå eventuelle storme.

Andebakkeøen ligger i den nordlige ende af den barokke nord/syd akse. Da gartner Petersen i sin tid anlagde haven indgik der her en lille færge fra storøens nordside og over til Andebakkeøens sydside.

Med en donation fra Frederiksberg Fonden er det her i september dette år lykkedes at genskabe denne færge og de tilhørende anløbsbroer.

På grundlag af gamle tegninger og stik er arrangementet genskabt som det var i begyndelsen af 1800-tallet og den 28. september 2005 blev færgen genindviet af landets finansminister. På selve Andebakkeøen er det tanken igen at placere et "Point de Vue", som skal danne den nordlige afslutning på denne akse med slottet i den modsatte ende. I forbindelse med færgens genskabelse blev der udskrevet en konkurrence om et sådan Point de Vue og samtidigt med indvielsen den 28. september blev vinderprojektet afsløret.

Vinderprojektet er lavet af arkitekten Michael Droob, og Slots og Ejendomsstyrelsen afventer nu om der kan findes midler til at etablere dette nye element i haven. Ved inddragelsen af Andebakkeøen i besøgsmulighederne er der taget skyldigt hensyn til den store hejre-koloni, som findes på øen og såvel Dansk ornitologisk Forening og Danmarks Naturfredningsforening har været inddraget i rådgivningen for at sikre mindst mulig gene for såvel fugle som naturen.

Til dette sted, hvor nu Andebakkeøen er placeret, knytter der sig også en speciel historie, måske en myte, men det fortælles, at Chr.II (1481-1559) antagelig i 1520-erne skulle mønstre omkring 10.000 soldater, og da der ikke var plads nok inden for byens volde, valgte han at opstille soldaterne her på dette sted.

De fleste vil sikkert huske, at Chr.II forelskede sig i den hollandske pige, Dyveke, som han i øvrigt mødte i Bergen, og som så mange andre måtte kongen jo tage moderen med. "Mor-Sigbrit" som hun kaldtes, var en meget stærk dame, og i en lang periode var hun den reelle regent i Danmark.

Da nu kongen skulle ud og inspicere sine 10.000 mand, ville Mor-Sigbrit naturligvis gerne med og efter at kongen havde forladt slottet red hun selv ud imod Solbjergs marker, hvor mønstringen skulle finde sted. Populær var hun jo ikke, så undervejs blev hun passet op af to lejesvende, som kastede hende i søerne, der dengang lå som en lagune omkring København.

Et sendebud red efter kongen og fortalte ham dette, hvorpå kongen fluks red tilbage og fik Mor-Sigbrit reddet op og sendt hjem til slottet, hvorfra hun iført tørt tøj igen kunne ride ud og se paraden. De to lejesvende blev fanget og man må antage, at straffen sikkert har været hård.

Senere døde som bekendt Dyveke. Det menes - uden bevis herfor, at det var forgiftede kirsebær, som efter kongens mening var en gave fra Slotshovedsmanden, Torben Oxe, der blev indklaget for rigsretten anklaget for "mordet". Rigsretten frikendte ham imidlertid, hvilket Kongen ikke var tilfreds med.

Kongen valgte derfor selv at føre en ny sag, uden for Rigsrådets rækkevidde, hvorfor han sammensatte en herredstingsret på Solbjergs Marker, netop her ved Andebakkeøen. Som nævninger indkaldte han 12 gode bønder fra Solbjergs gårde, og ved hjælp af 4 stokke indrammede han retterstedet, hvor Torben Oxe blev dømt til døden med nævningernes historiske bemærkning "Vi dømmer ikke Torben Oxe, men hans egne gerninger dømmer ham". Eksekvering af dommen skete ved halshugning, dog ikke på dette sted.

Efter rettergangen fik området - herredet - navnet "Stokkelunds Herred", hvilket dog senere blev forvansket til "Sokkelunds Herred".

Tilbage til hovedindgangen kan man kaste et blik på Frederik VI's statue, som efter megen diskussion blev skabt af billedhuggeren H.W.Bissen og opsat i 1858. Den megen forudgående diskussion gik især på, hvorledes kongen skulle være klædt på statuen, resultatet blev, som man kan se, at kongen optræder i hærens formsyede kappe og med bart hoved. Ser man andre stik/billeder fra haven kan man se, at kongen under sejlads på kanalerne optræder i søofficersgalla. A pro pos sejladserne, var det en yndet underholdning både for hoffet og borgerne, når kongen sammen med sine 2 døtre, kom sejlen i sin flotte chalup med et orkester i en foran sejlen båd og sin vagt i en efterfølgende båd.

Når publikum kunne overvære dette sceneri, skyldtes det, at haven allerede fra starten og efter kongens mening skulle være åben og indrettes til en "offentlig promenade". Kun lejlighedsvis, når de kongelige havde særlige arrangementer, blev haven lukket for publikum.

Jeg har her kun taget lidt af havens mangfoldige historie med, men sikkert er det, at haven hører til blandt de mest populære parker i storbyen og ikke mindst Frederiksbergs borgere nyder haven i fulde drag.

En perle i storbyen, som alle burde kende og nyde. En have, hvor gæsternes antal årligt overstiger antallet i Dyrehaven.

Som landskabelement er en allé betydningsfuld. Den lange rette linie skærer sig gennem landskabet.

Ledreborg Allé

Af landskabsarkitekt Lone van Deurs

Nu kan alle se det; Ledreborg Allé er omsider groet så godt til, at den igen kan opfattes som det store samlede landskabelement, som igennem over 250 år har sat sit præg på det store bakkede herregårdslandskab.

Historien

Nordeuropas længste allé kaldes den - 7,3 km lang. Der blev tænkt stort og fremsynet, da gehejmeråd Johan Ludvig Holstein i samarbejde med arkitekt Lauritz de Thurah planlagde og lod udføre det store vej- og plantearbejde i 1740'erne.

Lindetræer nærmest slottet og forskellige løvtræer, primært ask på resten af strækningen mod øst.

Først blev lindetræerne holdt beskårne som små lave træer med runde kroner. Senere blev denne beskæring afløst af en borthugning af sidegrenene, derved opstod det fine, høje hvælv mellem trækrønene, det som vi i dag opfatter som Barokalléens særlige kendetegn.

Den gamle originale alléafslutning med gravhøjen længst mod vest blev besøgt januar 1978 i forbindelse med Fondens engagement i opgaven.

Den 28. februar 1942 lod lensgreve Josef Holstein alléen frede. Ideen om, at her skal forblive en alléplantning, blev dermed sikret, og den i 1942 aktuelle trussel om, at frysende bønder forgreb sig på de mange rummeter brænde, blev afværget.

Men fredningen kunne ikke sikre de enkelte træers fortsatte gode vækst, og i vinteren 1955-56 måtte et betydeligt antal træer fældes. Lensgreve Knud Holstein forsøgte sig med genplantninger, men indså, at opgaven skulle løses på et bredere grundlag.

I 1977 fik Fonden for Træer og Miljø en henvendelse om sagen, og der blev holdt en besigtigelse en kold januar dag 1978, hvor bl.a. landskabsarkitekt Morten Klint og undertegnede deltog. Alle var enige om, at det var en væsentlig og oplagt sag at gå ind i; men ingen forestillede sig vel dengang, hvor omfattende og langvarig opgaven blev. De første midler, der blev bragt til veje, rakte alene til at få de matrikulære forhold bragt i orden, vejen var nemlig ikke særskilt udmatrikuleret, men lå under de tilstødende ejendommers matrikler.

Alle blev efterhånden klare over, at det var en betragtelig sum

penge, der skulle findes, hvis projektet skulle gennemføres i sin fulde tanke, som indebar en total rydning og genplantning.

Ulykkeligvis døde landskabsarkitekt Morten Klint ganske pludseligt i sommeren 1978.

Han brændte for sagen og havde med sit smittende engagement skabt forståelse for betydningen af, at dette stykke landskabskunst blev genskabt. Det var for mig en stor ære og glæde, at opgaven efter Morten Klints død blev overdraget til min tegnestue, og det blev en stor udfordring at videreudforme og gennemføre den plan, som vi i fællesskab lagde kimen til den kolde januardag i 1978.

Projektet

Ved Fonden for Træer og Miljøs mellemkomst gik Lejre og Roskilde kommune sammen om at genplante allétrækningen fra Lavringe å til afslutningen mod øst. Med støtte fra det daværende Hovedstadsråd lykkedes det at få økonomisk grundlag til at gennemført projekteringen og den efterfølgende udførelse.

Det er mærkeligt at tænke på i dag, men der blev i første fase alvorligt drøftet valg af træart, specielt egetræer af hollandsk afstamning

Små og vindblæste stod de første nyplantninger i deres fodposer af Malus Sargentii.

var på tale. Lykkeligvis satte Roskilde kommunes stadsgartner Charlotte Kamp trumf på ved at erklære, at hvis det ikke blev lind, så trak de sig ud af projektet.

Der blev plantet lind, *Tilia europaea Pallida*, 1200 stk i alt. Det klassiske allétræ blev også fremtidens allétræ. Geometrien blev moderniseret en smule under hensyn til, at hest og vogn nu er udskiftet med benzindrevne køretøjer. Afstanden mellem rækkerne blev ændret fra 9 til 11 meter og afstanden mellem træerne i rækkerne blev ligeledes øget en smule, så den nu er 8 meter. På den måde blev de gamle regler om placering og indbyrdes afstandsforhold fastholdt, så grundideen er den samme som i 1740'erne.

Udførelsen

Der blev som anført plantet 1200 nye træer. Arbejdet blev udbudt i licitation blandt udvalgte anlægsgartnere. Et par dage før licitationen blev jeg ringet op af en af de bydende anlægsgartnere,

Han sagde: "Nu er jeg nået op over en million, det tør jeg sgu ikke, jeg springer fra." Det blev anlægsgartnerfirmaet Sven Bech A/S, der blev billigst med en tilbudssum på 1.860.468 kr inklusive 22% moms, han fik overdraget og gennemførte opgaven. Arbejdet blev opdelt i tre etaper med start ved kommunegrænsen. Der blev plantet små unge træer, heistere, som kunne klare den barske vind i det store åbne landskab. Der blev plantet i den eksisterende muld, for bedre muld end ved Lejre findes ikke, den oprindelige takst 24 muld blev netop fundet og kåret på denne egn i forbindelse med hele jordtaksationssystemets fastlæggelse i 1805.

Den første vækstsæson var usædvanlig våd og kold og projektet mødte megen kritik. Det hele så små og vindblæst ud, men en enkelt dårlig vækstsæson stopper selvsagt ikke en gennemtænkt og ambitiøs plan. De næste etaper blev gennemført, og den 27. august 1992 blev den færdigplantede allé inklusive den nye afslutning "stjernen" mod øst, indviet. To kommuner gik sammen om en stor opgave og har efterfølgende i fællesskab formået at pleje træerne, så de i dag fremstår som en overbevisende og smuk helhed.

Det blev en lang proces, som kun lykkedes ved stort engagement og vedholdenhed fra mange parter. Men nu står den der, den genplantede allé og vokser sig større og smukkere for hvert år.

Når landskabets vilde – og knap så vilde – æbletræer mødes

Tekst og fotos af Anders Søndergaard Larsen, Erik Dahl Kjær og Conny B. Asmussen, KVL – det levende universitet.

Det lille træ i skovbryn og på overdrev

Skovæblet er et af de karakteristiske, danske træer som man hist og her støder på i skovbryn og i det åbne land. Navnet (også det latinske *Malus sylvestris* L. som den svenske botaniker Linné gav det) fortæller at det er en art som engang hørte skovene til. Ikke de tætte, mørke forstligt drevne skove vi kender i dag, men de mere lyse, åbne, græssede skovlandskaber som var meget mere almindelige før de store skovomlægninger først i 1800-tallet.

Disse omlægninger førte til “ordnede forhold” i skovene med klare driftsformål og entydige ejerforhold, men levevilkårene blev dårligere for skovens æbletræ. Mottoet blandt mange af datidens forstfolk – “fjern både hvad der skader – og hvad der ikke gavner” – har sikkert også været hårdt ved skovæblerne. For selvom skovæbler næppe kunne anses for at være til skade, blev de jo nok heller ikke anset for at gavne. Skovæblet blev henvist til de smalle

Blomstrende skovæble på en bede på Limfjordsøen Livø.

skovbryn og stadigt sjældnere krat, heder og overdrev, hvor man i dag stadig kan møde de vilde æbletræer. I modsætning til den mørke, moderne skov, findes der i disse truede habitat-typer tilstrækkeligt med lys til at arten kan trives, blomstre og sætte frugt.

Plantet i skovbryn, læhegn og vildtremiser

Skovæblet blev lige som mange af de øvrige hjemmehørende arter marginaliseret i en lang periode. Men med den stigende interesse for at benytte hjemmehørende arter ved plantninger i det åbne land – ikke mindst i vildtremiser og læhegn – vender mange af arterne nu så småt tilbage i landskabet. Det gælder også skovæblet, som hører til blandt de meget benyttede arter i vildtplantninger og læhegn. Skovæblet møder man derfor især som et af landskabets “plantede træer”. Det udløser et naturligt behov for godt frø til planteskolerne, så de kan producere tilsvarende gode planter. Men når man skal finde skovæbletræer til sådanne frøkilder, støder man på et særligt problem.

Vi ved allerede at skovæblet er blevet presset “op i et hjørne” som følge af færre velegnede levesteder – men genetisk set er det måske også under betydeligt pres? De vilde skovæbler vokser nemlig mange steder side om side med deres indførte og dyrkede slægtning sødæblet (*Malus domestica* Borkh.) – også kaldt almindeligt æble. Dermed er der risiko for at de to arter krydser med hinanden, hvilket på sigt kan føre til tab af skovæblets genetiske integritet. Pollen fra sødæblet kan spredes af bier og andre bestøvere fra havens æbletræer, og sødæbler etableres i naturen når frø bliver spredt fra gårde og æbleplantager med dyr eller mennesker. Det kan derfor være svært at finde ‘rene skovæbler’ til opformering. På KVL satte vi os derfor for at undersøge spørgsmålet om skovæblets genetiske integritet i et samarbejde mellem botanikere og genetikere. Det spørgsmål er ikke kun vigtigt i forhold til at sikre gode danske frøkilder til fremtidens plantninger – det er også et vigtigt spørgsmål i forhold til bevaring af den danske genpulje af dette karakteristiske træ.

Fra Kaukasus til Danmark

Der er ret stor forskel mellem skovæble og sødæble i udseende. Bladundersider og nye skud på sødæble er kraftigt behårede

(‘filthårede’), mens skovæblet har ingen eller meget beskeden behåring. Der er også tydelig forskel på frugterne. Skovæblerne er små, typisk under 3,5 cm i diameter, overvejende grønne og med sur til bitter smag. Sødæblerne er større, ofte rødmenende og med sødere smag. Endelig har sødæblerne typisk lidt tykkere skud end skovæblerne. Man troede i lang tid at sødæblerne var forædlede varieteter af Europas vilde skovæbler, som havde fået deres specielle karakteristika som følge af forædlingen. I dag er man imidlertid overbevidst om at sødæblets historie er langt mere eksotisk, og omfatter årtusinders kultivering i Asien og Europa.

Nyere molekylærgenetiske og morfologiske studier tyder således på, at det er Sievers æble (*Malus sieversii* (Ledeb.) M. Roem.) som er det dyrkede æbles forfader. Sievers æble stammer langt fra Danmarks grænser. Det findes naturligt udbredt i Kaukasus, men man regner med, at det er blevet spredt med dyr og mennesker langs ‘silkeruten’. Undervejs har Sievers æble sandsynligvis krydset med lokale æblearter, for til sidst at komme til at ligne den art vi i dag betegner *Malus - domestica*. I Europa er arten først beskrevet i Grækenland, hvorfra den senere er blevet udbredt til resten af Europa. I Danmark kan dyrkningen af kultiverede æblesorter med sikkerhed spores tilbage til de middelalderlige klostre fra omkring 1200 e.Kr., til hvilke udvalgte sorter blev hentet sydfra.

Først omkring 1500 e.Kr. menes dyrkningen af æbler dog at have slået igennem hos den almindelige bonde. Men muligheden for krydsning mellem de to arter har altså alligevel været til stede i Danmark i mere end 500 år! Man kan således godt forstille sig, at der er kommet skovæble-gener ind i nogle af de dyrkede sorter, lige såvel som der er kommet sødæble gener ind i de vilde bestande af skovæble.

Et genetisk og morfologisk kig på de danske æbler

I vores undersøgelse opsøgte vi fire bestande af vilde skovæbler. Bestandene blev valgt med henblik på at repræsentere varierende grader af isolation fra sødæbler, samt dække både små og store bestande. De valgte lokaliteter omfattede Hestehave Skov på Djursland, Nørbjerg Krat i Vendsyssel, Kås Skov i Salling og Koste-skov på Lolland. Hvert sted undersøgte vi 50 individer med undtagelse af Nørbjerg Krat, hvor vi kun kunne finde 31 individer.

Skovæble fra kystskrænt i Hestehave Skov. Træet ses at have vokset langs jorden i sin søgen efter lys.

Hestehave er en gammel skov på Djursland med et noget natur-skovsagtigt præg. Skovæbletræerne vokser især på kystskrænterne i skovens sydlige og vestlige del. Der findes flere hundrede skovæbletræer, så det er en stor bestand efter danske forhold. En slotsruin vidner om langvarig menneskelig påvirkning, og man kan finde sødæbler langs veje og ved publikumsfaciliteter. Med andre ord et sted hvor vi alt andet lige forventede megen indkrydsning. Kaas Skov i Salling rummer også en stor bestand af skovæbler, men er en noget anderledes skov.

Det er fortrinsvis egekrat i forskellige tilgroningsstadier (50-250 år) som støder op til græssede overdrev og hedearealer. Indenfor én kilometer findes en cirka hundrede år gammel æbleplantage, men i øvrigt er Kaas skov sandsynligvis godt isoleret da den ligger på en halvø. Nørbjerg Krat er et gammelt egekrat i Vendsyssel med en bestand på cirka 30 skovæbletræer. Denne skov virker godt isoleret fra sødæbler, og har sikkert altid været det, idet den ligger i et ret øde område med et klima som er ugunstigt for frugtavl. Koste-skov derimod ligger modsat på det milde Lolland, hvor der

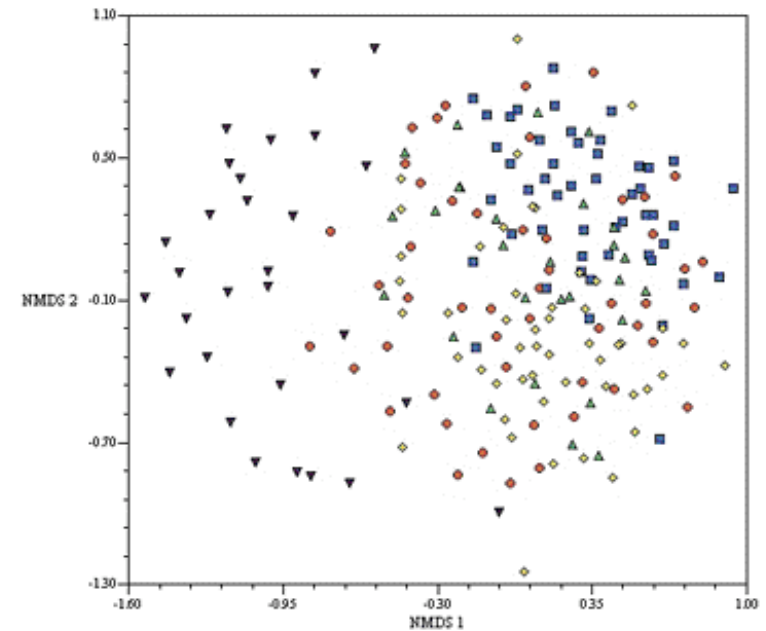
er en lang tradition for at dyrke sødæbler. Det er en skov som rummer 150-200 skovæbletræer. Flere steder er der knap lys nok til arten. Skoven har sikkert tidligere været mere lysåben.

Sødæblerne fandt vi i Landbohøjskolens Pomet, som er en samling med over 700 æble sorter (heraf 250 danske). I samråd med Pometets folk udvalgte vi 28 sorter, som vi synes var særligt interessante. Det var primært gamle danske sorter, men desuden valgte vi enkelte udenlandske sorter, som har haft særlig stor udbredelse herhjemme. Strategien var at inddrage de mest sandsynlige forældre til eventuelle hybrider i naturbestandene, så vi gik efter sorter som gennem tiderne har været vigtige i danske frugtplanter og haver.

Selve undersøgelsen af æbletræerne skete dels ved at undersøge blade, frugter og skud, dels ved at udføre DNA-analyser på træerne. DNA-analyserne var baseret på ti såkaldte mikrosatellitter. Mikrosatellitter er en DNA-markører, som fx er velegnet til at måle hvordan pollen og frø spredes og til at bestemme 'faderskabssager'. Det er lidt mere kompliceret at analysere hybridisering (dvs. krydsning) mellem arter, og analyser af denne art foretages i reglen ved hjælp af avanceret statistik. Vi undersøgte også DNA i grønkom (små selvstændige organer med eget DNA som findes i planters celler og bl.a. står for omdannelsen af sollys til sukkerstof) for at se om vi kunne finde en særlig duplikation i grønkomens genom, som menes at være opstået mens *M. sieversii* udviklede sig til den form for sødæble vi kender i dag. Duplikationen findes ikke i alle sødæbler, men bør omvendt ikke findes i skovæbler. En eventuel forekomst af duplikationen i bestande af vilde skovæbler vil derfor betyde, at der er sket indkrydsning fra sødæbler.

Ikke så mange hybrider som vi frygtede

I de undersøgte bestande af skovæble fandt vi stor variation mellem træerne - lige fra små forkrøblede buske til ret-stammede træer med stammediametre på op mod en meter. De buskede individer voksede især på vindudsatte steder og lokaliteter under græsning hvilket synes at vise, at denne variation i høj grad er miljøbetingsbet. Miljøbetingsbet forskelle i behåring og skudtykkelse kunne også ses, og det var således ikke nemt at afgøre om der var hybrider i bestandene ud fra træernes morfologi alene.

Figur 1. Kan man se et mønster i de genetiske forskelle? NMDS-plot baseret på genetiske afstande mellem de undersøgte træer. Sorte trekanten angiver kultivarer, grønne trekanten Nørbjerg, blå firkanter Kaas, røde cirkler Hestehave og gule ruder Koteskov. Kilde: A.S. Larsen, C.B. Asmussen, E. Coart, D.C. Olrik, E.D. Kjær (2005): *Hybridization and genetic variation in Danish populations of European Crab Apple (Malus sylvestris)*.

De genetiske undersøgelser er uafhængige af miljøfaktorer, og ud fra disse undersøgelser kunne vi derfor sige mere om hybrid-spørgsmålet. Resultat af DNA-analysen er præsenteret i Figur 1. Hvert punkt i det såkaldte NMDS-plot svarer til ét træ. De sorte trekanten angiver sødæbler, mens de farvede symboler er skovæbler: Grønne trekanten er fra Nørbjerg, blå firkanter fra Kaas, røde cirkler fra Hestehave og de gule ruder er træer fra Koteskov. Afstande mellem punkterne svarer til såkaldte genetiske afstande mellem træerne, og når man ser på figuren er det tydeligt at kultivarerne ligger for sig selv til venstre i diagrammet, mens skovæblerne fra de fire populationer ligger sammenblandet til højre. Der er ganske

En forkrøblet busk på et græsset areal ved Kaas Skov. Som følge af græsning og musegnav findes blade alene på plantens centrale grene, medens de ydre og nedre grene er nøgne.

vist nogle få træer fra Hestehave Skov som falder ud blandt sødæblerne. Disse individer havde også hybridagtigt udseende med hårde blade og skud. Så i Hestehave Skov sker der tilsyneladende løbende lidt hybridisering, mens resultaterne peger på at skovæblerne på de andre lokaliteter har bevaret en stor genetisk integritet i forhold til de indførte sødæbler.

Nogen genetisk opblanding er der nok alligevel sket gennem tiderne, fordi vi fandt den særlige duplikation i grønkornenes DNA, som sandsynligvis stammer fra sødæble, spredt i flere af de undersøgte skovæblebestande. Ikke overraskende især i Hestehave Skov, hvor 8% af individerne havde duplikationen, men også 6% af individer fra Kasteskov og 2% af individer fra Kaas Skov. Duplikationen var helt fraværende i Nørbjerg Krat. Det passer med, at Nørbjerg Krat ligger i en egn, hvor der næppe nogensinde har været praktiseret æbledyrkning i større omfang. Forekomsten af individer med duplikationen stemmer således godt overens med den grad af isolation som vi på forhånd forventede.

Resultaterne tyder på, at der i mange bestande af vilde skovæbler er sket lidt indkrydsning med gener fra det indførte sødæble, men at arterne på ingen måde for alvor er blevet blandet op. Og i isolerede områder – som Nørbjerg Krat – kan man stadig finde bestande som virker helt rene. Det tyder altså på, at mødet mellem 'kultur og natur' ikke har ført til den omfattende hybridisering man på forhånd kunne frygte, og de vilde skovæbler således stadig findes i deres rene form. Det må siges at være en god nyhed!

Fremtidens skovæbler

Interessen for at plante skovæbler i læhegn, vildtremiser og i skovbryn er stor. Så fremover vil man i stigende omfang kunne nyde det lille hjemmehørende træ i landskabet når det om foråret lyser op med sine hvide blomster. For at skaffe gode frøkilder til disse plantninger opspores og opformeres vilde skovæbler i naturbestande fra hele landet, og i dette arbejde har undersøgelserne af hybridiseringen med de indførte sødæbler allerede været vigtige.

Skovæble på forblæst lokalitet ved Kaas Skov.

Skov & Naturstyrelsen plantede således 2 nye frøkilder af skovæbler i 2004 på henholdsvis Ærø og Haderslev-egnen, og i dette arbejde kunne de trække på resultaterne fra hybridundersøgelser. Der forestår et fortsat udviklingsarbejde med disse frøkilder, som sandsynligvis først giver større mængder frø om 10 år. Også her vil forståelsen af hybridisering være vigtig.

Arbejdet med opsporing, opformering og udvikling af nye frøkilder af danske arter er ikke unikt for skovæblet. Faktisk er skovæble kun én af over 30 hjemmehørende arter som indgår i det såkaldte "buskprogram". Det er et samarbejde mellem Skov & Naturstyrelsen og KVL som skal sikre robuste, danske frøkilder for (i princippet) alle de hjemmehørende træ- og buskarter som plantes i landskabet. Det er således sikkert, at vi i de kommende år vil lære meget mere om de hjemmehørende buske og små træer, og der i den anledning sikkert vil kunne fortælles mange nye historier om disse vilde arter.

Links og adresser

Hvis du er interesseret i at vide mere om dette og andre studier af skovæble kan du kontakte Anders Søndergaard Larsen, Skov & Landskab, KVL, Hørsholm Kongevej 11, 2970 Hørsholm, ansl@kvl.dk. På Pometet (www.pometet.kvl.dk) kan man se 750 sorter af sødæble, mens man på Arboretet (www.arboretet.dk) kan se 19 forskellige naturlige æblearter - heriblandt skovæble. Hvis du vil høre mere om arbejdet med opsporing og opformering af danske frøkilder kan du kontakte Kirsten Thomsen, Statsskovenes Planteavlstation, Skov & Naturstyrelsen, Krogerupvej 21, 3050 Humlebæk kth@sns.dk

For hjælp og støtte i forbindelse med projektet takkes godsejer R. Reventlow-Griining, Kostereskov; driftleder Claus Østergaard, Kaas Skov; Fussingø Statsskovdistrikt; Torben Ø. Larsen og Else K. Rendbæk, Nørbjerg; Torben Toldam-Andersen, KVLs Pomet; Els Coart, Det belgiske landbrugsforskningscenter i Ghent; Ditte C. Orlík for diskussion af data og planlægning, Vinnie Deichmann for oplæring i laboratoriet. Desuden vil vi gerne takke for økonomisk støtte til P.C.N. Friedrichsens Legat for Botaniske Rejser, Førstkan didatforeningens Rejsefond, Stiftelsen Løvstrupgaard, Studiefonden for studerende ved KVL og ikke mindst Hartmanns Forskningsfond.

Ny i repræsentantskabet

Niels Møllergaard

Chefkonsulent, landskabsarkitekt

m.d.l. cand.bort.

Repræsentant for Slots- og Ejendomsstyrelsen, Finansministeriet

Niels Møllergaard er født i Strandby (nord for Frederikshavn) i 1964. Han begyndte efter matematisk studentereksamen landskabsarkitektstudiet på

Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole i 1983. Arbejdede efter endt studie fra 1988 først i 5 år på tegnestuen Ginman - Harboe - Borup, og siden 6 år i kommunalt regi, hovedsageligt i Herlev Kommune. Sideløbende hermed udførte han konsulentarbejde for tegnestuen Landskab og Rum.

I 2000 fik Niels Møllergaard stilling som landskabsarkitekt i Slots- og Ejendomsstyrelsen, hvor arbejdet har bestået i bevaring, udvikling og nyttiggørelse af statens historiske slotshaver. Af særlige opgaver kan blandt andet nævnes deltagelse i genopretning af Nordmandsdalen i Fredensborg Slotshave, udviklingsplan og rehabiliteringsplan for beplantningerne i Frederiksberg Slotshave samt gennemførelse af projekterne med genskabelse af vandfaldet og trækfærgen ligeledes i Frederiksberg Slotshave.

Niels Møllergaard er i 2004 blevet leder af afdelingen Drift, Slotshaver, hvor medarbejderstaben af landskabsarkitekter, slotsgartnere og gartnere forestår både udviklingsopgaver, driftstyring og særlige kompetencekrævende gartneriske opgaver i slotshaverne.

Udvalgte begivenheder 1974-2005

- 1974 • Fonden for Træer og Miljø stiftet
• Højesteretsdommer Helga Pedersen er formand for repræsentantskabet
- 1975 • Fonden repræsenteret i to udvalg under Ministeriet for Offentlige Arbejder, dels om vejsaltning og dels om beplantning langs offentlige veje
• Fondens kamp for genetablering af Ledreborg Allé påbegyndt. Morten Klint/Lone van Deurs udarbejdede projekt
- 1976 • Grønne Planer, Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie. Beplantningsplaner for tre byer: Bramming, Ringe og Helsingø
• Beskæring af lindealléerne ved Dronninglund Slot
- 1977 • Fonden projekterer retableringen af Øster Mølle Sø i Dronninglund Kommune
• Fonden medarrangør af beskærings- og beplantningskurser på Vilvorde
- 1978 • Fonden støtter praktisk og økonomisk Claus Berings film: Træer og Miljø
- 1979 • Møllehøjgård – senere Gerlevparken – overtages af Fonden
• Nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer ny formand for repræsentantskabet
• Hendes Majestæt Dronning Ingrid bliver Fondens protektor
- 1980 • Midterrabat på Geels Bakke ved Holte beplantes med egetræer
• Beplantningsplan og planter til den retablerede Klokkeholm Møllesø
- 1981 • Forsøg med vejsalts indvirkning på 4 vejtræarter påbegyndt i Gerlevparken ved lic.agro. Jens Dragsted
• Beplantning af 1200 egetræer ved Egtvedpigens fundsted
- 1982 • Bevarende beskæring af lindealléerne ved Rosenholm Slot
• Beplantning i Pistolstræde i København
• 3 ægte børn af Kongeegen plantet ved Øster Mølle sø i Dronninglund til ære for Fondens protektor Hendes Majestæt Dronning Ingrid, for Fondens første formand for repræsentantskabet, højesteretsdommer Helga Pedersen og for en af initiativtagerne til Fonden, arboretforstander, dr.agro. Carl Syrach Larsen
- 1983 • Plant et træ – kampagnen påbegyndes og i løbet af tre år plantes 1,25 mio. træer over hele landet
• Fonden skænker vej- og allétræer til Broager Kommune
- 1984 • Etableringen af Den Danske Træsamlng i Gerlevparken påbegyndt
- 1985 • Valdemar Petersens samling af historiske roser etableret i Gerlevparken
• Simon Spies Alléen plantet i Vestskoven ved Herstedøster
• Plantning af marineege i Nyboder i København
- 1986 • Efter 11 års kamp påbegyndes retablering af Ledreborg Allé
- 1987 • Samlingen af Poulsens roser etableret i Gerlevparken
• Støttet Tønder forskønnelsesudvalg med 50 egetræer til allé
- 1988 • 300 siders rapport ved lic.agro Jens Dragsted vedr. resultatet af saltforsøget udsendes til samtlige kommuner og amter i Danmark
• Sanseshave ved institutionen Birkebakken i Brabrand – projekt og beplantning
- 1989 • Rådgivning i forbindelse med etablering af Bangsbo Botaniske Have
• Projekt til sø og beplantning ved Clausholm i Klokkeholm/Hjallerup
• Projekt til geografisk arboret på Store Grønhede ved Sæby
- 1990 • Plant Danmark-Dagen. Over 60.000 træer – plantet overalt i Danmark
• Blindehave skænket til Pindstrup-centret på Djursland
- 1991 • 6 store lind til Kunstindustrimuseets Grønnegård
• Rådgivning i forbindelse med vedligeholdelse af Skærvad Hovedgaard
- 1992 • Asketræer til institutioner i forb. med Hjørrings 750 års købstadsjubileum
• Efter 17 år bliver den genplantede 7 km lange Ledreborg Allé indviet
- 1993 • Beplantning til Byfolden i Køng, Glamsbjerg Kommune
- 1994 • Plant Danmark Dagen. Ca. 60.000 løvtræer plantet overalt i Danmark
• Projekt og etablering af rosenhaven i slotsparken ved Rosenholm Slot
• Skænket 75 store lindetræer til retablering af allé ved Lerchenborg Gods
- 1995 • Åstrup Kloster ved Tølløse, genskabelse af park og anlæg af rhododendronbed
- 1996 • Rådgivning og naturgenopretning til Nørre Wosborg ved Ringkøbing
- 1997 • Beplantning til sanseshave ved Aalborgskolens institution for døvblinde
- 1998 • Projekt og beplantning til have for senil demente i Vejlbj Lokalcenter, Århus
• Rådgivning og egetræer til retablering af Maglemer Alléen ved Knuthenborg
• Påbegyndt renovering af den gamle park og skov i Gerlevparken
- 1999 • Fonden for Træer og Miljø bliver 25 år
- 2000 • Hendes Kongelige Højhed Prinsesse Alexandra bliver Fondens protektor
• Rådgivning og træer til alléer ved 5 godser på Lolland
• Sanseshave ved Skodsborg Observations- og Behandlingshjem
• Træer til Borreby Gods, Skælskør
- 2001 • Spejdercenter: Kredshuset Høwringen ved Højer
• Bytræarboretet ved Landbohøjskolens Forskningscenter i Hørsholm
• Udvidelse af bedene i Poulsen Roserne i Gerlevparken
- 2002 • Alléer ved Holgershaab ved Nørre Alslev, ved Marienlyst ved Vordingborg, Nybøllegaard ved Stege og ved Sandholt på Fyn
• Søren Ødums plantninger i Grønland
- 2003 • Planer og beplantning til sanseshave ved Bo og Naboskab Rønnehuset i Nykøbing Falster
• Håstrup Bylaug, 100 rødtjørne plantet som alléer ved indfaldsvejene til byen
- 2004 • 160 egetræer til allé ved Rynkebygaard på Fyn
• 120 Kejslerlind til allé ved Sekkelundgård ved Christiansfeldt
• 52 egetræer til vejtræer ved Eliselund ved Tranekær
• Beplantning ved Lille Egede Friskole ved Skælskør
- 2005 • Allébeplantning gennem landsbyen Fredsted ved Haderslev
• Udplantning af vejtræer i Eberts Villaby på Amager
• Ejerlauget Manstrup Gadekær – forslag og beplantning

Fondens Støttekreds

Fonden for Træer og Miljø er af Told og skattestyrelsen godkendt som berettiget til i henhold til Ligningslovens § 8A at modtage gaver med den virkning, at giveren kan frætrække disse ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst inden for de i loven fastsatte grænser - d.v.s. det samlede gavebeløb til den enkelte forening skal udgøre mindst 500 kr. i løbet af indkomståret, og af giverens samlede gavebeløb kan den del fradrages, der overstiger 500 kr., dog maksimalt 5.000 kr.

Støttekredsmedlem

Som medlem af støttekredsen modtager man Fondens Årsskrift og bliver indbudt til at overvære det årlige repræsentantskabsmøde, der afholdes i maj måned.

Kontingentet er årligt 95 kr. for private og 285 kr. for virksomheder, institutioner m.m.

Yderligere oplysninger om fondens arbejde, medlemskab af støttekredsen m.m. kan fås i Fondens Sekretariat.

Fra rundvisningen i Frederiksberg Have.

FONDEN FOR TRÆER OG MILJØ

Fondens Protektor: Hendes Højhed Prinsesse Alexandra

Fondens repræsentantskab:

Formand: Tidl. nationalbankdirektør, dr.polit. Erik Hoffmeyer
Fra Dansk Dendrologisk Forening: cheffpsykolog Anders Korsgaard Christensen, statsskovrider Niels Juhl Bundgaard Jensen, professor Erik Dahl Kjær, lektor Jerry W. Leverenz og universitetslektor, cand.scient. Jette Dahl Møller
Fra Danmarks Naturfredningsforening: orlogskaptajn, cand.jur. Poul Holm
Fra Dansk Planteskoleejerforening: gartneretekniker Torben Leisgaard Jensen
Fra Dansk Skovforening og Skovhistorisk Selskab: advokat Peter de Neergaard
Fra Danske Anlægsgartnermestre: anlægsgartnermester Leif Rasmussen
Fra Danske Landskabsarkitekter, landskabsarkitekt Lone van Deurs
Fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole: dr.agro. Hans Roulund
Fra Det Danske Have-selskab: ingeniør Jørn Bendtz Hansen
Fra Det Danske Rosenselskab: institutionsleder Hanna Charlotte Askholm
Fra Hedeselskabet: regionschef Christian Als
Fra Kommunale Park- og Naturforvaltere: stadsgartner, landskabsarkitekt Peter Møller
Fra Slots- og Ejendomsstyrelsen: cheffkonsulent, landskabsarkitekt Niels Møllergaard

Enkeltmedlemmer:

Landskabsarkitekt Tove Christensen Asby
Havearkitekt Jørgen Holm
Direktør Niels Riegels
Højesteretssagfører Ib Thyregod
Universitetslektor, cand.scient. Peter Wagner

Forretningsudvalg:

Tove Christensen Asby, formand
Poul Holm, sekretær
Jette Dahl Møller
Lone van Deurs
Erik Dahl Kjær

Sekretariatsleder: Henni Steffensen

Revisor: Revisionsfirmaet Stig Andersen, statsautoriserede revisorer

Den Grønne pris er tildelt følgende:

Arkitekt Hakon Stephensen, 1976 - forfatter Ole Vinding, 1976 - fhv. borgmester Christian Hansen, Gerå, 1978 - civilingeniør Georg Christiansen, 1979 - professor C.Th. Sørensen, 1979 - Klokkerholm Samvirke, 1982 - fhv. distriktsgartner Willy F Hansen, 1984 - civilingeniør A. Kann Rasmussen, 1985 - Anders og Dot Fønss Nielsen, Hjallenu, 1989 - skovrider Henrik Staun, 1998 - Pe mille Olesen, 1999 - professor Sven-Ingvar Anderson, 2000 - havearkitekt Jørgen Holm, 2001 - forfatter Helge V. Qvistoff, 2002 - statsskovrider Bo Holst-Jørgensen, 2003

Sekretariat:

Bentzonsvej 52, Postboks 92, 2000 Frederiksberg
Telefon og fax: 38 11 32 05 (mandag-torsdag kl. 10-14)
Postgiro: 1 00 46 46
Fondsregister nr. 000233